

Zakoničnost in legitimnost uporabe prisilnih sredstev državnih varnostnih sil pri nas (1850-2010)

Pavle Čelik*

Določbe predpisov, ki so urejali uporabo prisilnih sredstev naših varnostnih sil od njihovega začetka leta 1850 do danes, so bile izraz doseženega razvoja države, ki ji je pripadalo ozemlje današnje Republike Slovenije. Pooblastila teh sil so navadno predpisovali zakoni, njihovo podrobno izvajanje pa je bilo prepuščeno pravilom za opravljanje varnostne službe. Šlo je za razmerje med pravom in prav: kaj je dovoljeno in kako naj se dovoljeno opravlja. Število dovoljenih prisilnih sredstev se je sčasoma povečevalo in vse večji pomen so dobivala tista, ki so pomenila manjšo neposredno nevarnost za življenje in zdravje osebe, zoper katero je bilo to sredstvo uperjeno.

Izgrajevala so se načela za uporabo teh sredstev, na primer načelo poročanja o uporabi, načelo ocenjevanja upravičenosti uporabe, načelo sorazmernosti, načelo postopnosti, načelo dajanja pomoči ranjeni ali poškodovani osebi, načelo dajanja psihosocialne pomoči možem postave itd. V zadnjih desetletjih je postajalo vse pomembnejše vprašanje, kdaj in kako posredovati zoper množico, ki krši javni red in mir oziroma ogroža varnost oseb ter premoženja. Za take primere je na voljo interno taktično gradivo, ki poleg zakonov in pravilnikov pomeni tretje vrsto napotkov za možne postave.

Ključne besede: varnostne sile, prisilna sredstva, omejitve pri uporabi sile, razvoj načel te uporabe.

UDK: 351.741 (497.4)

1 Uvod

Za delovanje varnostne sile je pomembno ne le to, *kaj* ji nalagajo predpisi, pač pa so pomembna tudi določila, *kako* mora te naloge opravljati. Gre za razmerje med *zakoničnostjo* in *legitimnostjo* oziroma za njuno povezanost in odvisnost. To se je spreminjalo v času in prostoru. Zanimiv je pogled na prostor, ki danes pripada Republiki Sloveniji. V 160-letnem obdobju delovanja varnostnih sil pri nas sta se spreminjala državni okvir, kamor je spadalo slovensko ozemlje, in družbena ureditev. Prikazal bom zgolj tiste varnostne sile, ki jih je plačala in vodila država, ne pa tudi občinskih, mestnih in podobnih, ki so bile otrok občinskih proračunov in v primerjavi z državnimi precej bolj zapostavljene.

Temeljni poudarek bo na pravni in upravičeni določenosti uporabe prisilnih ukrepov. Zakaj ta omejitev glede na številna pooblastila mož postave za njihovo delovanje? Prav pri uporabi prisilnih sredstev je bila največja možnost, da pride do poškodovanja državljana ali celo do njegove smrti, medtem ko pri drugih pooblastilih (od legitimiranja do osebne in hišne preiskave) take nevarnosti ni bilo.

Vrsta prisilnih sredstev, ki so jih smele uporabljati varnostne sile, se je povečevala. Najprej je bila pravno določena le uporaba orožja, nato pa še druga, na primer sredstva za vezanje ali vklepanje, do današnjih. Telesna sila je bila pravno urejena šele v zadnjih desetletjih, ko se je razvila veda, ki ji danes rečemo samoobramba s praktičnim postopkom. Vrsta prisilnih sredstev se je torej širila in to je bilo povezano ne le s tehničnim napredkom na tem področju, ampak tudi z vse večjo zahtevo po spoštovanju legitimnosti prisile, ko je bilo treba razvijati zlasti blažje oblike od strelnega orožja. Legitimnost razumem kot upravičenost, pravičnost, poštenost ali človeškost uporabe prisile. Sprva je bilo to načelo vezano zlasti na uporabo sile zoper posameznika, potem pa se je razširilo na skupino in doseglo vrh pri množici, ko je uporaba sile še kočljivejša.

2 Orožništvo in državna policijska straža v času monarhije (1850–1918)

Dogajanja v revolucionarnem letu 1848 so v Avstriji pripeljala tudi do vzpostavljanja pravne države, katere izraz so bile tudi nove varnostne sile, zlasti orožništvo.¹ Na varnostnem področju tega niso mogli več zagotavljati niti graščinski biriči,

* Pavle Čelik, magister sociologije, poveljnik Slovenske milice v pokoj

¹ Dr. Stane Granda: Dnevi, ko smo pozdravljali policaje, str. 11, v: Čelik: Orožništvo na Kranjskem 1850–1918.

vojaške enote in razni stražniki po mestih niti novoustanovljena narodna garda. Skoraj istočasno sta bila ustanovljena orožništvo in državna policija; slednjo sta sestavljali uniformirana in civilna varnostna straža. Predpisi so jima določili vsebino in tudi obliko delovanja, torej zakonito in legitimno stran delovanja.

A) Prvi zakon o orožništvu z začetka leta 1850 je med prisilnimi sredstvi izrecno naštel le orožje. Ves čas obstoja monarhije so orožniki imeli hladno (bajonet ali sablja) ter strelno orožje (puška, samokres in revolver). Uporaba orožja obeh vrst je bila dovoljena v treh primerih: da je orožnik z njim odvrnil od sebe silovit napad; da je tako odvrnil upiranje svojim službenim opravilom; v primerih, veljavnih za javno stražo. Po orožju je smel poseči le, če je prej državljana na to opozoril in uporabil lažje sredstvo prisile. Pri tem je moral skrbno paziti, da ni ogrožal življenja drugega; tretja oseba še ni bila izrecno omenjena.

Orožniki so morali biti gibčni možje določene vojaške mere, ki so se med pripravništvom in tudi sicer urili tudi v telovadbi, kamor so šteli borjenje, sabljanje in gimnastiko.² To je pomenilo, da so se usposabljali za samoobrambo oziroma za uporabo telesne moči pri obvladovanju napada ali nepokorščine uradnim ukazom. Prav telesna sila je bila mišljena kot tisto prvo sredstvo prisile, preden je bilo mogoče poseči po orožju. Šlo je torej za tri vrste prisilnih sredstev, in sicer telesno silo, hladno orožje in strelno orožje.

Novi orožniški zakon je leta 1876 določil, da je smel mož postave uporabiti orožje v treh primerih, in sicer da bi odvrnil napad nase ali na drugo osebo, obvladal upiranje njegovim ukazom in preprečil beg nevarnemu hudodelcu. To je moral opraviti »z določenimi opreznostmi«.³ Povsem enako določilo je vseboval tretji, zadnji orožniški zakon z začetka leta 1895.⁴ Odpadlo je torej določilo, da je uporaba orožja dovoljena za javno stražo. Ta pojem je do takrat zajemal razne oborožene može, od vojakov do raznih zapriseženih čuvajev v občinah, ki so smele uporabiti silo tudi za obrambo premoženja, ki so ga varovali.

² *Začasna organska postava žandarmerije v avstrijskem cesarstvu*, Občni državni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva (ODZVLAC), št. 12/50, z dne 23. marca 1850, 7. in 45. člen.

³ *Postava od 26. februarja 1876, o c. k. žandarstvu za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru*, Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane (DZ), št. 7/76, z dne 29. februarja 1876, 13. člen.

⁴ *Zakon z dne 25. decembra 1894. l. o žandarstvu v kraljevinah in deželah, zastopanih v državnem zboru*, DZ, št. 1/95, z dne 1. januarja 1895.

Ob vsakem uradnem poslovanju je moral v deželnem jeziku izreči »V imenu zakona!« in vsakdo je moral upoštevati njegovo odredbo. Po tem se je državljan smel pritožiti na ukrepanje orožnika, kot so določali vsi trije orožniški zakoni (43., 11. in 14. člen, naštetih po vrsti teh zakonov).

Za orožništvo je ves čas veljala dvojna podrejenost. Glede oskrbe, discipline in vojaškega pouka so bili pod ministrstvom za vojsko oziroma za deželno obrambo, glede opravljanja službe pa pod notranjim ministrstvom. Podrejenost notranjemu resorju je tekla tudi po vodoravni črti, in sicer prek okrajnih glavarstev in deželnih vodstev na Dunaj.

B) Leta 1851 so na Dunaju izdali prva ministrska navodila za opravljanje orožniške službe, ki so izšla tudi v slovenščini. Imela so 222 členov, razvrščenih v sedem poglavij. Obravnavala so lastnosti in obnašanje orožnika, njegovo potrebno znanje, službena opravila, kako ta opravila opravlja, notranji red v orožništvu, naloge starešin in pisarniško poslovanje. Pri uporabi orožja je bilo zapisano, da orožnik sam presodi, kdaj bo uporabil nož oziroma sabljo in kdaj strelno orožje, odvisno od okoliščin dogodka in sredstva napada na moža postave. Najprej si je moral prizadevati, da bi drugače onemogočil napad, upiranje ali beg storilca. Zanimivi se mi zdijo tudi napotki, kako ravnati med množico na sejmih, javnih praznovanjih, zborovanjih: tam je moral paziti, da z nepremišljenim ali svojeglavim ravnanjem ne bi povzročil nevarnih dogodkov.⁵

Drugo navodilo za opravljanje službe je izšlo leta 1876. Imelo je 171 členov, ki so bili razporejeni v pet poglavij s precej podobno vsebino, kot jo je imelo prvo navodilo. V slovenščini ni izšlo, čeprav bi bilo to mogoče, odvisno pa od števila naročnikov, cene izvoda in pomoči dežele. Določbe glede uporabe orožja so bile precej podobne tistim iz leta 1851, dodana pa je bila zahteva, da pazi na življenje napadalca kot tretje osebe, ki bi se znašla na kraju dogodka. Novo je bilo določilo glede uporabe verig za vklepanje. To je bilo dovoljeno tedaj, ko je šlo za spremljanje nevarne osebe, posebej še ponoči, ali če je bila oseba begosumna.⁶

Zelo podobno razporeditev vsebine je imelo tretje službeno navodilo iz leta 1895 in je prav tako imelo 171 členov. Zlasti glede uporabe prisilnih sredstev je bilo še podrobnejše. Orožje je bilo dopustno uporabiti le po vojaško, in sicer sab-

⁵ *Poduk za deželno žandarmerijo, kako službo opravljati*, Dunaj, 1851, 12. in 149. člen.

⁶ *Gesetz und d. Dienst-Instruction für die k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, Wien 1876, 65. in 78. člen.

ljo za udarec in le izjemoma za vbod. Nasajen bajonet se je uporabljal za vbod, nenasajen pa izjemoma za udarec. Puška se je uporabljala le za strel. Nevojaška uporaba orožja je bila v najhujši stiski izjemoma dopustna med posredovanjem pri pretepu. Sabljo so šteli za manj nevarno orožje tudi zato, ker je uporaba predvidljiva in jo orožnik obvladuje, medtem ko sta bajonet ali puška nevarnejša, saj je njun uspeh odvisen od orožnikove spretnosti, s katero pa ob razburjenosti ni bilo mogoče računati z vso gotovostjo. Milejša prisilna sredstva so bila našteta ločeno pri odporu in poskusu bega. Pri odporu so navedli: ukazujoč ton svarila, prijetje in uporaba vklepnih verig. Pri nameri pobega so našli ta milejša sredstva: svarilo, tek za pobeglim in zahtevana pomoč navzočih oseb za ponovno prijetje pobeglega. Orožnik je moral biti usmerjen v to, da onemogoči napad, upiranje ali pobeg. Potem so bile podrobno opisane okoliščine za uporabo orožja ob silobranu, upiranju zakonitim ukrepom orožnika in pri pobegu. V dodatku k navodilu je bilo opisano, kdaj je osebo dovoljeno vkleniti, nato pa opisano in narisano, kako ravnati pri vklepanju ene ali več oseb.⁷

Uporaba prisilnih sredstev je bila že tedaj pod očesom javnosti. O tem priča dogodek v vasi Sora pri Medvodah, ko je orožništvo pomagalo ob prisilni zamenjavi tamkajšnjega župnika 30. oktobra 1905. Eden od domačinov je skušal komandirju orožniške postaje Medvode iztrgati orožje, ta pa ga je zabodel z bajonetom v levo stegno. Vsi pristojni, vstevši orožniškega nadzornika (vrhovni poveljnik orožnikov na Dunaju), in ministrstvo za deželno brambo na Dunaju so presodili, da je bila uporaba hladnega orožja povsem zakonita in upravičena. O tem je ob poslanskem vprašanju 7. novembra 1905 razpravljala tudi deželni zbor Kranjske in odgovarjal sam deželni predsednik, ki je podprl ravnanje medvoških orožnikov.⁸

C) Sredi decembra 1850, torej malo za orožniškim zakonom, je bil izdan predpis, ki je urejal organiziranost in delovanje državnih policijskih oblasti. Šlo je za varnostno silo v posameznih mestih monarhije, na današnjem ozemlju Slovenije le v Ljubljani, kajti povsod drugod je delovalo orožništvo. Uniformirana vojaško-policijska straža, kot se je sprva uradno imenovala, je smela uporabiti orožje pod enakimi pogoji, kot so veljali za orožništvo. Zoper ravnanje stražnika do državljana se je bilo mogoče pritožiti mestnemu poglavarstvu v Ljubljani, ki je bilo hkrati vodstvo te policije.⁹ V Ljubljani

je policijska direkcija obstajala že od leta 1792 in je imela uradništvo, vojaško-policijsko stražo in civilno stražo (današnji kriminalisti), zanje so veljala kratka rokopisna pravila za opravljanje nalog, ki niso dobila knjižne oblike.

Leta 1866 je bila ta direkcija ukinjena in z njo tudi državna policijska straža, nadomestila jo je mestna policijska straža s svojimi obsežnimi pravili službe iz leta 1898, ki so precej spominjala na orožniško službeno navodilo. Leta 1913 pa je v Ljubljani spet začelo delovati policijsko ravnateljstvo v rokah države in mestno stražo je zamenjala državna varnostna straža, katere pripadnikom so rekli tudi redarji. Službo so opravljali po zgledu dunajskih stražnikov in svojih mestnih predhodnikov v Ljubljani, saj je moštvo ostalo.

V obdobju monarhije so torej poznali štiri vrste prisilnih sredstev, ki so jih obravnavala vsakokratna službena navodila za orožništvo, uporabljale pa so jih tudi državni policijski stražniki: telesno silo, hladno orožje, strelno orožje in verige za vklepanje. To je bilo tedaj veljavno tako rekoč po vsej Evropi in Avstrija je bila tudi glede legitimnosti prisile na evropski ravni. Telesne sile pa noben predpis (še) ni izrecno vsebinsko opredelil.

3 Orožništvo in državna policija v obdobju kraljevine (1918–1941)

Ob razpadu Avstro-Ogrske je orožništvo pri nas delovalo naprej, zamenjalo se je le njegovo vodstvo. To je veljalo tudi za državno policijo in deloma za druge, nedržavne varnostne straže.

A) Prve tedne je bilo orožniško moštvo na Slovenskem povsem vezano le na slovensko vlado v Ljubljani, po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pa je prehajalo pod pokroviteljstvo osrednje vlade oziroma osrednjega orožniškega poveljstva v Beogradu. Konec marca 1919 je za celotno državo začela veljati uredba o orožništvu, ki je bila v slovenskem uradnem listu objavljena šele konec tega leta.¹⁰ Podrejenost orožništva je bila dvojna, ministrstvu za vojsko in mornarico glede oskrbovanja, discipline in vojaškega pouka, ministrstvu za notranje zadeve pa glede uporabe in strokovnega usposabljanja. To je veljalo ves čas obstoja kraljevine. Podrejenost notranjemu ministrstvu je tekla tudi posredno, po vodoravni povezanosti orožniških enot s pristojnimi upravnimi oblastmi (okrajni načelniki, vsakokratna oblast v Ljubljani, na kon-

⁷ *Dienstinstruktion für die k. k. Gendarmerie*, Wien 1895, 65. in 79. člen.

⁸ Pavle Čelik: *Orožništvo na Kranjskem 1850–1918*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005, str. 309–314.

⁹ *Osnova za uredbo policijskih oblastnij. Opravilstvo cesarsko-kraljevih policijskih oblastnij*, Deželni zakonik in vladni list za krajnsko kronovino, št. 13/51, z dne 4. aprila 1851, 29. in 31. člen.

¹⁰ *Uredba o formaciji, opremi, področju, dolžnostih in pouku orožništva*, Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, št. 184/19, z dne 27. decembra 1919.

cu notranje ministrstvo v Beogradu). Bilo je podobno kot v Avstriji. Uredba ni vsebovala določil o uporabi prisilnih sredstev in je imela 63 členov.

Na podlagi dveh letnih izkušenj pri uveljavljanju uredbe jo je zakonodajni odbor narodne skupščine v Beogradu nekoliko spremenil in dopolnil ter 23. decembra 1921 sprejel kot zakon,¹¹ ki je imel 120 členov, skoraj enkrat več kot uredba. Orožnik je smel uporabiti orožje v petih primerih, in sicer da bi odbil udarec, uperjen nanj ali na koga drugega, če ni mogel drugače obvladati odpora, preprečiti bega nevarnih hudodelcev, bega sumljivih oseb na državni meji, bega skupine vojaških beguncev. Če je bilo mogoče, je najprej uporabil manj nevarno sredstvo, to je bajonet ali sabljo. Paziti je moral na življenje osebe, zoper katero je uporabil orožje, pa tudi na življenje tretje osebe. Ta zakon je spomladi leta 1929 doživel spremembe in dopolnitve, ki pa so se nanašale le na osebne prejemke moštva.

Kralj je 27. septembra 1930 podpisal nov orožniški zakon, ki je v slovenskem uradnem listu izšel sredi decembra istega leta. Glede uporabe orožja je dotedanjim petim okoliščinam dodal še novo, in sicer da ga je smel uporabiti pri odbijanju napada na objekt, ki ga varuje.¹² Ta zakon je do razpada države doživel štiri spremembe in dopolnitve, ki pa se niso nanašale na uporabo orožja ali drugih sredstev prisile. Nobeden od teh orožniških temeljnih predpisov ni urejal možnosti pritožbe zoper moža postave.

B) Februarja 1920, eno leto po orožniški uredbi, sta notranji in vojaški minister podpisala začasna pravila za opravljanje orožniške službe, ki so imela štiri dele. V slovenskem prevodu je izšel le en del, in sicer v učnem pripomočku za moštvo.¹³ Prvi del teh pravil je urejal delovanje orožništva, drugi del organiziranost, red in življenje na orožniških postajah, tretji del sestavo in napredovanje moštva, četrti del pa skupno gospodarstvo na postajah, čemur so rekli menaža.

Prvi del teh pravil je najprej podrobneje določil postopke pri vklepanju. Če je vklepal posamezen mož postave, je lahko zahteval pomoč tam navzoče zanesljive osebe, in če jo je odklonila, jo je prijavil oziroma ovadil. Ob prijetju je bilo osebo v treh primerih dovoljeno vkleniti: nevarno ali zloglasno osebo;

osebo, zaloteno pri težkem hudodelstvu, če je bila nevarnost bega; osebo, ki je pred prijetjem poskušala zbežati oziroma se upirati prijetju. Ob spremljanju je smel osebo vkleniti prav tako v treh primerih: če je šlo za nevarno ali zloglasno osebo; med spremljanjem oseb na prestajanju kazni v zapor; med spremljanjem priprte osebe iz enega v drugo sodišče. Storilec manjših kaznivih dejanj ni bilo dovoljeno vkleniti v verige, razen med spremljanjem ponoči, v gozdu itd.

Razčlenjene so bile vse tri z orožniško uredbo določene okoliščine za uporabo orožja. Za nujno obrambo (silobran) je šlo le takrat, ko je bil napadalec telesno močnejši od orožnika in glede na čas, kraj in način napada ter podobno. Orožnik je moral braniti sebe ali koga drugega. Do uporabe orožja je bil upravičen tudi tedaj, ko je osebi preprečil odvzem službenega orožja. Verjetno je na to določbo vplival tudi dogodek na Zaloški cesti v Ljubljani, ko je orožniška enota, sicer na šolanju, 24. aprila 1920 uporabila strelno orožje zoper demonstrante, ki so skušali možem postave iz rok strgati orožje.¹⁴ Ko je napadalec odstopil od napada ali ga prekinil ali je zbežal ali s tem prenehal ali je uspel ali ga je mož postave odbil, ni več šlo za silobran. Orožje je smel uporabiti ob aktivnem upiranju storilca in izjemoma tudi pri pasivnem. Opisani so bili primeri pasivnega in aktivnega upiranja.

Za pasivno upiranje je šlo, če je storilec sedel na zemljo ali se prijel za drevo ali predmet. Tedaj je uporabil telesno silo in po hladnem orožju je smel seči le ob nevarnosti, na primer tedaj, ko bi storilcu na osamljenem kraju prišli na pomoč njegovi tovariši. Aktivno upiranje je pomenilo napad, obrambo in ko se oseba ni pustila vkleniti.

Pri begosumnosti storilca je bilo navedeno, katere osebe je šteti za take: če so ga oblasti označile za nevarnega hudodelca ali je po zanesljivih podatkih nevaren za varnost države, lastnine in življenja (veleizdajalec, razbojnik, morilec, požigalec, oborožen tat itd.). Če niso bile navzoče zanesljive osebe, ki bi pomagale orožniku, je sam tekel za bežečim in zaklical: »V imenu zakona, stoj, sicer bom streljal.« Če se je razdalja med njima večala, ta pa je bežal proti gozdu, vodi, visokemu žitu in podobno, je streljal v sredino telesa. Če je bežal proti ljudem, ni smel streljati, ampak je zaklical, naj oni primejo tega zlikovca.

Obdelane so bile vrste uporabe orožja. Najprej je prišla v poštev sablja, ki jo je uporabil za udarec, če je bil oborožen le z njo ali ni mogel seči po bajonetu. Nasajen bajonet je smel uporabiti za udarec ali vbod, kot ročno orožje pa zlasti med vožnjo na vlaku oziroma v tesnem prostoru. Če je šlo za znane

¹¹ *Zakon o orožništvu*, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 43/22, z dne 27. aprila 1922, 32. člen.

¹² *Zakon o žandarmeriji (orožništvu)*, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 43/30, z dne 12. decembra 1930, 24. člen.

¹³ *Žandarmerijski predpisi kot učni pripomoček za poskusne orožnike, vodje patrolj kakor tudi za ostale orožnike*, Ljubljana: Zvezna tiskarna, 1924.

¹⁴ *Železničarska in splošna stavka aprila 1920*, Ljubljana: Železniško gospodarstvo Ljubljana, Ljubljana 1980, str. 132.

oborožene razbojniške skupine, je bilo treba orožje uporabiti v najširšem pomenu, da bi jih uničili. Prepovedana je bila nevojaška uporaba orožja, na primer zastraševalno streljanje v zrak, ploski udarec s sabljo in udarec s kopitom puške. Kopito je bilo dovoljeno uporabiti le ob boju za življenje orožnika.

V dodatku k prvemu delu teh pravil so bili dani povsem praktični napotki za prijetje ene ali več oseb, vklepanje in uporabo orožja. To se je uporabljalo za praktični pouk v orožniških šolah in tečajih ter za usposabljanje in izpopolnjevanje na orožniških postajah. Opisano je bilo tudi delovanje mož v zasedah, ob hujših kršitvah javnega reda in miru ter ob pregonu hudodelcev.

Ustaviti se je treba pri postopku zoper množico, ki se je zbrala zaradi kršenja javnega reda in miru. Najprej je bilo treba ugotoviti, ali razpoložljivo moštvo zagotavlja uspešno posredovanje ali pa je treba počakati do prihoda pomoči orožnikov ali vojakov. Do prihoda pomoči so morali orožniki obkoliti množico, zagotoviti pomoč tistemu, ki mu je grozila nevarnost oziroma je bila nanj usmerjena množica. Če in ko je bilo moštva dovolj za posredovanje, se je postavilo v vrsto na razdaljo 20 do 30 korakov od množice, računajoč na varen hrbet. Puške so imeli napolnjene in bajonete nasajene. Komandir je tedaj množico pozval, da se v imenu zakona razide in opozoril na posledice neupoštevanja tega ukaza. Zoper neoboroženo in neobgljivo množico je enota uporabila nasajene bajonete, zoper oboroženo pa puške. Kolovodje je bilo treba takoj ali pozneje prijeti.

Na začetku jeseni leta 1940 je izšel prvi del novih pravil za opravljanje službe, ki je bil objavljen v državnem uradnem listu¹⁵ in v samostojni knjigi za potrebe orožništva. Vsebinska je bila podobna kot v prvem delu takih pravil iz leta 1920, vendar mnogo podrobnejša. To ni čudno, saj je od prvih pravil poteklo dvajset let in v tem času je orožništvo pridobilo nove izkušnje. Med sredstvi za vezanje so bili navedeni ročna veriga s ključavnico za posameznika ter spojna veriga in vrvica za skupino oseb; izjemoma je bilo dovoljeno uporabiti tudi pas ali vrv, in to za vezanje na hrbtu. Razloženih je bilo vseh šest okoliščin za uporabo orožja, kot jih je določil orožniški zakon iz leta 1930. Med vrstami orožja so bile našteje sablja, bajonet, puška, pištola (revolver) in bomba. Slednje orožje (ročna granata) je bilo novost in so ga pravila priporočala zlasti zaradi močnega eksplozijskega učinka. Ofenzivna bomba je prišla v poštev posebno pri zatiranju neredov v mestih. Takoj ko je bila oseba nesposobna za nadaljevanje odpora, boja ali za beg, je bilo treba prisilo prenehati. Ranjeni osebi je bilo treba takoj zagotoviti pomoč. Nove so bile določbe o proučitvi zakoni-

¹⁵ Pravilo žandarmerijske službe, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, št. 215/40, z dne 19. septembra 1940, zlasti točke 49, 50 in 96 in 97.

nosti uporabe orožja, pri čemer se je moral vključiti starešina postaje, voda ali čete. Zadnje, osmo poglavje teh pravil je obdelalo praktične vaje orožnikov, v njem je bilo opisano tudi posredovanje zoper nemirno množico; to je bilo precej podobno kot v pravilih iz leta 1920. Ta pravila niso mogla zaživeti v praksi, saj je dobrega pol leta po uveljavitvi država doživela zasedbo in razpad.

C) Po razpadu Avstro-Ogrske je policijsko ravnanje v Ljubljani delovalo naprej, seveda pod novim vodstvom. Iz raznih dežel Avstrije, zlasti iz Primorja, je prišlo v Ljubljano več sto policijskih stražnikov slovenskega rodu, ki so želeli službovati pod novo državo. Ljubljanska vlada jih je razporedila ob nastajajoči državni meji ter po večjih mestih. Bili so pod slovenskim vodstvom in Deželna vlada za Slovenijo je na začetku junija 1921 sprejela in objavila ločena organizacijska statuta za varnostno stražo in detektive v Sloveniji, ko ju je prej potrdil minister za notranje zadeve.¹⁶ Med drugim je bilo določeno, kdaj je smel varnostni stražnik uporabiti orožje. Za to so bili štiri razlogi: da bi od sebe odbil dejanski napad; da je odbil dejanski napad, ki je ogrožal življenje druge osebe; da je odvrnil upiranje stražnikovemu pomembnemu službenemu opravilu, če so druga sredstva ostala brez uspeha; da bi preprečil beg nevarnemu hudodelcu, če se to ni dalo storiti drugače. Pri uporabi orožja so morali varovati človeško življenje tistega, zoper katerega so ga uporabili, ter po možnosti najprej uporabiti sabljo. Paziti so morali, da niso bile oškodovane neudeležene, tretje osebe. Stražnik je moral takoj poročati o taki rabi orožja, nakar je bila uvedena preiskava o upravičenosti te rabe. Vsakdo je moral ravnati po zakonitih ukazih stražnika, imel pa je pravico, da se je nato pritožil zoper stražnika. Povsem enake določbe o rabi orožja so veljale za detektive, ki so bili odgovorni za zatiranje kriminalitete in deloma tudi za opravila državne zaščite, varnosti. Možnost za pritožbo je bila dana tudi v tem statutu za detektive.

V Sloveniji so bili leta 1920 oblikovani komisariati železniške in obmejne policije,¹⁷ ki so skrbeli za nadzorovanje prehajanja čez državno mejo. S tem sta se zmanjšala vloga in obseg slovenske varnostne straže. Leta 1929 in 1930 se je pomenila državna policija po vsej državi. Policijsko ravnanje v Ljubljani je postalo uprava policije,¹⁸ v Celju in Mariboru pa

¹⁶ *Organizacijski statut za kr. varnostno stražo v Sloveniji. Organizacijski statut za detektive v Sloveniji*, Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, št. 73/21, z dne 2. julija 1921, 63. člen.

¹⁷ *Uredba za službo komisarjev železniške in parobrodске policije*, Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, št. 32/20, z dne 8. marca 1920.

¹⁸ *Uredba o ustroju in področju uprav policije*, Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine (KBUDB), št. 43/30, z dne 27. marca 1930.

sta bili ustanovljeni predstojništvi mestne policije.¹⁹ Stroške za te organe je krila ali država ali občina ali oboji, kar je bilo največkrat. Konec leta 1930 je izšel zakon, ki je uredil delovanje državne policije.²⁰ To je bil prvi državni predpis, ki je za državno policijo uredil tudi uporabo orožja. To je bilo dovoljeno uporabiti v petih primerih: da bi stražnik ali agent odbil napad nase; da bi odvrnil tak napad na drugo osebo; da bi obvladal nasilno upiranje pomembnemu službenemu opravilu; da bi preprečil beg nevarnih hudodelcev ali sumljivih oseb na državni meji ali vojaških beguncev v skupini najmanj treh oseb; da bi odbil napad na objekt, ki ga je varoval. Pri tem je moral paziti na življenje prizadetega, najprej uporabiti manj nevarno orožje ter paziti na varnost neprizadetih oseb. O vsaki uporabi je bilo treba takoj poročati. Ta zakon je bil do konca države še štirikrat spremenjen in dopolnjen, a to se ni nanašalo na uporabo orožja. Noben državni predpis ni določil o pritožbi zoper policijskega stražnika ali agenta.

Čeprav je ta zakon predvidel, da lahko notranji minister izda pravila za opravljanje policijske službe, do tega ni prišlo. Praznino je zapolnil eden od starešin, poveljnik policijske straže v Beogradu, in izdal tovrstno navodilo.²¹ V tretjem delu lepe žepne knjižice je obdelal tudi vklepanje in uporabo orožja. Stražnik je osebo vklenil, če jo je zalotil pri kaznivem dejanju, če je šlo za zloglasnega in nevarnega človeka, če je imel nalog za prijetje, a se je ta temu upiral ali poskušal zbežati, pri spremljanju obsojencev iz enega v drug kazenski zavod. Manj nevarne prestopnike je vklenil le ponoči in med privedbo skozi gozd, grmovje itd., kjer bi ga lahko osvobodili ali pa bi sam skušal pobegniti. Za vklepanje so se uporabile posebne verige ali tudi navadne, vrvi in podobno, za duševne bolnike pa tako imenovana *ludačka košulja* (prisilni jopič). Obdelal je vseh pet okoliščin, v katerih je državni policijski stražnik smel uporabiti orožje in so bile našteje v že omenjenem zakonu iz leta 1930. Ti postopki so bili podobni kot pri orožništvu. Pri vzdrževanju javnega reda in miru na javnih prireditvah in shodih je avtor omenil primerno ravnanje stražnikov, da ne bi s svojim obnašanjem in ukrepi povzročili panike, protestov itd. Za potiskanje množice so uporabili verigo (policijsko vrsto), v težjih okoliščinah pa konjenico. Šlo je torej za novi vrsti prisile, to je telesna moč enote stražnikov, ki so bili prijeti za ali pod roke,

in konjenico. Ob koncu te točke je zapisal, da to spada v policijsko taktiko in bo podrobno obdelana v posebnem gradivu.

Tako interno tiskano gradivo je pomenilo tretji vir za delovanje policije: najprej zakon, nato pravila za opravljanje službe in nazadnje javnosti prikrita navodila, ki so podrobno obravnavala taktiko za posamezne dejavnosti.

Uprava policije v Ljubljani je dejansko razpolagala s svojo konjeniško enoto in zadnja leta je ob protestih uporabljala motorna kolesa s prikolico, čeprav to slednje ni bilo nikjer predpisano.²²

4 Obdobje milice (1945–1992)

Po koncu druge svetovne vojne je na našem ozemlju nastala republika Slovenija v okviru zvezne Jugoslavije. Spremenila se je družbena ureditev in vzpostavljene so bile nove varnostne sile. Nekdanje orožništvo in policijsko stražo je zamenjala milica. Zrasla je iz narodne zaščite, ki je med narodnoosvobodilno vojno na osvobojenem ozemlju vse bolj dobivala naravo organiziranega moštva za javno varnost. Drugod je imel okupator svoje varnostne sile ali pa so mu pri tem pomagale razne varnostne formacije, sestavljene pretežno iz domačih prebivalcev.

A) Konec leta 1946 je bil sprejet prvi zakon, ki je urejal le področje milice.²³ Opredelil jo je kot vojaško organizirano in enotno uniformirano ter oboroženo silo. Določil je pet pogojev, pod katerimi je smel miličnik uporabiti orožje, in sicer, da bi odbil fizični napad nase; zavaroval življenje državljanov; premagal nasilno upiranje pomembnim uradnim opravilom; preprečil beg nevarnih hudodelcev ali sumljivih oseb na meji ali v obmejnem pasu; odbil napad na objekt, ki ga je varoval, ali na državno oziroma društveno premoženje. Če je bilo mogoče, je moral miličnik prej uporabiti manj nevarno orožje in pri tem paziti na življenje tretje osebe. O vsaki uporabi orožja je bilo treba takoj poročati. Šlo je za podobne okoliščine, ki so do takrat veljale za orožnike in državne policijske stražnike, pa tudi vsebina zakona je bila podobna prejšnjim orožniškim zakonom. Nova je bila določba, da so smeli po celotni državi premeščati le častnike in podčastnike milice, ne pa tudi drugih miličnikov. V obdobju avstrijske in jugoslovanske kraljevine je premeščanje veljalo za starešine in celotno moštvo. Zvezni minister za notranje zadeve je dobil pooblastilo za izdajo pravil za opravljanje miličniške službe.

¹⁹ Uredba ministra za notranje zadeve o ustroju in področju predstojništva mestne policije, Uradni list Dravske banovine, št. 111/29, z dne 5. novembra 1929.

²⁰ Zakon o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih, Uradni list KBUDB, št. 43/30, z dne 12. decembra 1930, 9. člen.

²¹ Ivan, M. Tkalčević: *Uputstvo za državnu policijsku stražu*, Beograd: 1936, III. del, točka 16, 17, 18 in 33.

²² Pavle Čelik: *Slovenski stražniki 1918–1941*, Ljubljana. FDV, 2002, str. 253 in 322.

²² Pavle Čelik: *Slovenski stražniki 1918–1941*, Ljubljana. FDV, 2002, str. 253 in 322.

²³ *Zakon o narodni milici*, Uradni list FLRJ, št. 101/46, z dne 17. decembra 1946, zlasti 2. in 14., 56. in 93. člen.

Poleti 1956 je začel veljati nov zakon,²⁴ ki je poenotil celotno področje notranjih zadev in vanj vključil tudi milico. Prinesel je izrecno določbo, da morajo vsi uslužbenci notranjega resorja »braniti in varovati življenje in osebno dostojanstvo državljanov in smejo uporabljati samo tiste prisilne ukrepe, ki jih določa zakon in s katerimi se z najmanjšo škodo za državljane in njihove pravice doseže izvršitev uradne dolžnosti«. To so bile določbe blizu današnjega pojma legitimnosti in sorazmernosti uporabe prisile. Bilo je šest okoliščin za uporabo strelnega orožja, po katerem je smel poseči miličnik ali drug uslužbenec notranjih zadev, če ni mogel drugače: zavarovati življenja državljanov; obvladati nasilnega protipravnega upiranja izvedbi pomembnega uradnega opravila; preprečiti bega osebe, zalotene pri kaznivem dejanju ali osebe, iskane po tiralici; preprečiti bega oseb, ki jim je vzeta prostost; odvrniti od sebe hujšega fizičnega napada ali preprečiti poskusa napada, ki ogroža njegovo življenje; odvrniti napada na objekt, ki ga je čuval, ali na premoženje večje vrednosti. Pri tem je moral paziti na življenje tretjih oseb. Pred uporabo strelnega orožja je moral, če je bilo mogoče, osebo na to opozoriti. Šlo je za ponovitev določil iz prejšnjega miličniškega zakona iz leta 1946. Bili pa sta vsaj dve novosti, pomembni za našo obravnavo: govor je bil le o strelnem orožju in ne več o orožju, saj miličniki bajoneta ali (častniki) sablje že niso več nosili; strelno orožje je smel uporabiti šele, če ni mogel s fizično silo ali z gumijevko doseči enakega namena. Tokrat sta bila prvič kot sredstvo prisile izrecno omenjena telesna sila in gumijevka. Za vsako protipravno uporabo fizične sile, gumijevke ali strelnega orožja je bil miličnik disciplinsko oziroma kazensko odgovoren.

V letih pred uveljavitvijo omenjenega zakona iz leta 1956 je prišlo namreč v milici do pomembne novosti. To je bila uvedba gumijevke v oborožitev milice, kar se je zgodilo z ukazom načelnika glavne uprave ljudske milice z dne 17. decembra 1950.²⁵ Še pred uveljavitvijo zakona iz leta 1965 pa je zvezni državni sekretar za notranje zadeve 13. februarja 1963 za milico izdal navodilo o uporabi kemičnih sredstev.²⁶ Danes bi rekli, da je milica dobila v uporabo gumijevko in solzilna sredstva.

Na začetku leta 1965 je začel veljati nov, tretji zakon,²⁷ ki je skoraj enako opredelil šest okoliščin, ki so dovoljevale uporabo strelnega orožja, le pri preprečitvi bega na kraju samem

zalotene osebe se je kaznivo dejanje preganjalo po uradni dolžnosti, šlo pa je za polnoletno osebo.

Ta predpis pa ni dolgo veljal, le dve leti, kajti na začetku januarja 1967 je začel veljati nov, zadnji zvezni zakon te vrste.²⁸ Ta je prvič uvedel določilo o možnosti pritožbe zoper ravnanje miličnika: »Predstojnik organa za notranje zadeve, kateremu občan, delovna ali druga organizacija naznani, da je delavec organa za notranje zadeve pri opravljanju službe ukrenil proti njim kaj, kar nima podlage v zakonu, ali storil kaj, kar je v nasprotju z njegovo dolžnostjo, da spoštuje človeško dostojanstvo, mora tistega, ki mu je to naznanil, če to zahteva, v 30 dneh obvestiti, kaj je v zvezi s tem ukrenil.« To je bila do takrat najjasnejša in obširnejša opredelitev pritožbe zoper varnostno silo oziroma njenega pripadnika. Fizično silo, gumijevko in druga prisilna sredstva je smel miličnik uporabiti, da bi obvladal upiranje osebe, ki moti red in mir ali jo je treba privedi, pridržati ali pripreti, ter tudi da bi odvrnil napad na miličnika, tretjo osebo ali na objekt, ki ga varuje. Bile so štiri okoliščine za uporabo strelnega orožja, pri čemer je šlo za vseh dotedanjih šest, a je bila uporaba pri begu združena v eno okoliščino. Uporaba tega sredstva prisile je bila še bolj zožena: za preprečitev bega osebe, zalotene pri kaznivem dejanju, ali osebe, ki ji je vzeta prostost ali za katero je bil izdan nalog za odvzem prostosti, je smel uporabiti strelno orožje le, če je šlo za kaznivo dejanje, za katero je bila zagrožena kazen strogega zopora 15 let ali strožja kazen.

Sredi aprila 1967 je začel veljati prvi slovenski zakon o notranjih zadevah,²⁹ ki pa ni posegal po pooblastilih milice, saj so bila še v pristojnostih zveze.

To leto je začela Slovenija od zveze prevzemati vse več pristojnosti tudi na področju notranjih zadev in na začetku leta 1973 je začel veljati nov slovenski zakon,³⁰ ki je v celoti uredil organiziranost in delovanje milice pri nas. Skoraj dobesedno je povzel vsebino 7. člena temeljnega zakona o notranjih zadevah, ki je določil možnost za pritožbo zoper ravnanje miličnika ali drugega delavca notranjih zadev. Uvedena je bila rezervna milica, ki je bila lahko sklicana tudi ob večjih neredih. Milica je dobila novo pristojnost, in sicer pridržanje do treh dni, ki je bilo določeno takole: » Izjemoma se sme pridržati oseba do treh dni:

- če je to potrebno, da se ugotovi njena istovetnost;
- če so jo izročili tuji varnostni organi in je to potrebno, da se izroči pristojnemu organu;

²⁴ Zakon o organih za notranje zadeve, Uradni list FLRJ, št. 30/56, z dne 18. julija 1956, zlasti 16., 84. člen.

²⁵ AS, 1931, RSNZ SRS, Javna varnost, škatla 1482, ovoj št. 79, spis št. 1424.

²⁶ Uputstvo o upotrebi sredstava posebnog naoružanja (hemijskih sredstava), Beograd: ZDSNZ, 1963.

²⁷ Temeljni zakon o službi notranjih zadev, Uradni list SFRJ, št. 46/64, z dne 25. novembra 1964, zlasti 10. in 65. člen.

²⁸ Temeljni zakon o notranjih zadevah, Uradni list SFRJ, št. 49/66, z dne 17. decembra 1966, zlasti 7., 26. in 27. člen.

²⁹ Zakon o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 13/67, z dne 6. aprila 1967.

³⁰ Zakon o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 47/72, z dne 16. novembra 1972, zlasti 3., 31. člen.

– če je potrebno zavarovati najvišje predstavnike domačih ali tujih oblastnih ali političnih organov ter najvišje predstavnike mednarodnih organizacij.«

Zakon je naštel vsa veljavna prisilna sredstva, in sicer fizično silo, gumijevko, vodni curek, konjenico, službenega psa, sredstvo za prisilno ustavljanje motornih vozil, plinsko orožje, strelno orožje in druga sredstva. Ta so omogočala miličniku izpolnitev uradnih nalog, če drugače ni bilo mogoče obvladati upiranja osebe, ki je motila javni red in mir, ali osebe, ki jo je bilo treba privedi, pridržati ali pripreti, ter tudi, da bi odvrnil napad nase, na koga drugega ali na objekt, ki ga je varoval. Našteti je bilo pet okoliščin za zakonito uporabo strelnega orožja, vse dotedanje štiri, pri begu pa je bila spet ločena preprečitev bega osebe, zalotene pri kaznivem dejanju, ter osebe, ki ji je vzeta prostost ali izdan tak nalog. Pri odvrčanju napada na objekt je bilo dodano tudi varovanje osebe, torej nekaterih funkcionarjev. Slednje je bilo potrebno, saj do takrat ni bilo predvideno zakonsko varovanje oseb javnega življenja. Jeseni leta 1976 se je ta zakon preimenoval v zakon o družbeni samozasčiti, varnosti in notranjih zadevah in je v Sloveniji vzpostavil pravni temelj za organiziranje in delovanje narodne zaščite.³¹

Jeseni 1980 je bil uveljavljen nov zakon s krajšim imenom od prejšnjega.³² Vseboval je tudi 12. člen, ki se je glasil takole:

»Če Predsedstvo Socialistične republike Slovenije oceni ali ugotovi, da so nastale izredne razmere, zaradi katerih so ogroženi interesi obrambe države ali javni red, lahko Izvršni svet Skupščine SR Slovenije sklene, da mora republiški sekretar storiti potrebne ukrepe za zagotovitev varnosti; republiški sekretar lahko z odločbo odredi osebi ali skupini oseb, katerih dejavnost bi lahko ogrožala interese obrambe države ali javni red, nastanitev v določenem kraju ali prepove zapustitev določenega kraja z obveznostjo javljanja ali omeji gibanje v določenem kraju. Tak ukrep sme veljati, dokler trajajo razlogi, zaradi katerih je bil izrečen, toda ne dlje kot eno leto.

Ob pogojih iz prvega odstavka tega člena lahko republiški sekretar z odredbo omeji ali prepove gibanje in sestajanje občanov na javnih mestih.

Zoper odločbo iz prvega odstavka tega člena je dovoljena pritožba na Izvršni svet Skupščine SR Slovenije. Pritožba ne zadržuje izvršitve odločbe.«

To je nekoliko spominjalo na uredbo ministrskega sveta v Beogradu iz leta 1939 in pravilnika³³ ter na določbe sloven-

³¹ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 23/76, z dne 11. oktobra 1976.

³² Zakon o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 28/80, z dne 17. novembra 1980, zlasti 12., 50., 55. in 57. člen.

skega zakona o prekrških zoper javni red in mir iz leta 1949.³⁴ Ukrepi zoper posameznika so se lahko nanašali predvsem na notranje dogodke take vrste in so pomenili korak nazaj glede pravic in svoboščin človeka, podobno tudi določilo o tridnevnem pridržanju oseb zaradi varnosti domačih ali tujih najvišjih predstavnikov. Ohranile so se določbe o izjemnem pridržanju oseb do treh dni. Okoliščine za uporabo strelnega orožja so v bistvu ostale enake, določeno je bilo, da je treba osebo pred uporabo tega orožja opozoriti in po možnosti streljati v zrak. Zagotovljena je bila pravna pomoč miličniku, ki bi zakonito in legitimno uporabil prisilna sredstva. Leta 1988 je ta zakon doživel spremembe in dopolnitve, ki so se nanašale na ustanovitev in delovanje telesa pri republiški skupščini za nadzor nad zakonitostjo delovanja službe državne varnosti.³⁵ Sredi leta 1989 je začel veljati spremenjen zakon,³⁶ ki je določil tudi novo vsebino 12. člena zakona, ki se je glasil takole:

»Če Predsedstvo SR Slovenije ugotovi, da so na določenem območju nastale razmere, zaradi katerih je hudo kršen javni red in mir, tako da je ogroženo življenje ljudi ali premoženje večje vrednosti, lahko Izvršni svet Skupščine SR Slovenije sklene, da mora republiški sekretar sprejeti potrebne ukrepe za zagotovitev varnosti. V takem primeru lahko republiški sekretar z odredbo omeji ali prepove gibanje na določenih območjih, sestajanje občanov na javnih mestih ali prepove nastanitev v določenem kraju. Tak ukrep sme trajati, dokler trajajo razlogi, zaradi katerih je bil sprejet.«

Ti izredni ukrepi so se torej zožili in se niso več nanašali na posameznika ali skupino oseb, veljali pa naj bi za zaščito ustavnega reda pred notranjimi nevarnostmi. Pokazalo pa se je, da je ta nevarnost kmalu prišla ne iz Slovenije, ampak iz Jugoslavije. Ta člen je bil zato uveljavljen 1. decembra istega leta, ko je bil prepreden miting Srbov in Črnogorcev v Ljubljani.

Določeno je bilo tudi, da mora miličnik ob posegu v posamezne pravice in svoboščine človeka prizadetega opozoriti, da ima pravico do zagovornika in mu to omogočiti. Leta 1991 je bilo nanovo urejeno delovanje Varnostno-informativne službe, ki je nadomestila dotedanjo Službo državne varnosti,³⁷

³³ Uredba o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi, Službeni list KBUDB, št. 101/39, z dne 20. decembra 1939. Pravilnik o bivanju oseb, katerim je oblastvo odredilo kraj bivanja, Službeni list KBUDB, št. 3/40, z dne 10. januarja 1940.

³⁴ Uradni list LRS, št. 16/49, z dne 13. maja 1949.

³⁵ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 38/88, z dne 4. novembra 1988.

³⁶ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, Uradni list SRS, št. 27/89, z dne 28. julija 1989.

³⁷ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, Uradni list RS, št. 19/91, z dne 8. maja 1991.

2. februarja 1992 pa je začela veljati sprememba, ki je dotedanja milico preimenovala v policijo³⁸ in s tem je bilo to poglavje obdobja slovenske milice sklenjeno.

B) Kako so to področje urejala pravila za opravljanje miličniške službe? Prvi del takih pravil je izšel leta 1949 v posebni knjižici, označeni kot zaupno gradivo.³⁹ V glavnem je vsebina kazala na vzornika, to je orožniška pravila iz leta 1940. Umestno je naštetih nekaj določb glede uporabe orožja. Za napad na miličnika se ni moglo šteti dejanje otroka ali nemočne osebe; orožje je smel uporabiti, da bi preprečil razorožitev ne-pooblaščen osebe; zadostovalo je nevarno orodje. Podobne določbe so veljale za zaščito življenja drugih državljanov. Pri obvladovanju odpora je moralo iti za nasilno in protipravno upiranje pomembnemu uradnemu opravilu. Pri begu je moral trikrat zaklicati, da bo uporabil strelno orožje, izjemoma ga je smel uporabiti že po prvem opozorilu. Pri odbijanju napada na objekt, ki ga je čuval, se je ravnal po določbah o stražarski službi milice. Pri posredovanju zoper množico so se ravnali po določbah vojaškega pehotnega bojnega pravila, upoštevajoč okoliščine, število kršilcev in njihove nevarnosti.

Tudi druga taka pravila, ki jih je notranji minister podpisal 25. novembra 1959, so bila interne narave in so izšla v posebni knjižici, tokrat tudi v slovenskem prevodu in s komentarjem treh avtorjev.⁴⁰ Obdelana so bila ta prisilna sredstva: sredstva za vklepanje, fizična sila, gumijevka in strelno orožje. Vkljeniti je bilo dovoljeno roki, izjemoma pa zvezati tudi nogi. Za to so se uporabljale lisice, ročna veriga, spojna veriga in vrvice. Mladoletnih oseb pod 16 let ni bilo dovoljeno vklepati, stare osebe in težje invalide pa le izjemoma. Pri fizični sili je šlo za uporabo samoobrambnih in drugih fizičnih prijemov brez lastnosti grdega ravnanja. Gumijevke ni smel uporabiti za otroke, stare osebe, bolnike, invalide in nosečnice, razen če ne bi neposredno ogrožali življenje miličnika ali tretje osebe. Podrobno so bile navedene okoliščine za uporabo strelnega orožja. S prisilo vseh vrst je bilo treba takoj prenehati, ko je prenehal napad ali upiranje. Pod izredno zavarovalno službo so uvrstili delovanje milice na javnih shodih in prireditvah, ko so za usmerjanje množice lahko uporabljali kordon (vrsto miličnikov), ograje in vrvi.

Po pooblastilu v temeljnem zakonu o notranjih zadevah je zvezni sekretar za notranje zadeve konec marca 1967 izdal navodilo o uporabi prisilnih sredstev, prvo in zadnje take vr-

ste, ter je bilo objavljeno.⁴¹ Naštetna so bila ta prisilna sredstva: fizična sila, gumijevka, kemična in plinska sredstva, vodni curki, specialna motorna vozila, konji, službeni psi in strelno orožje. Naštetna so bila kazniva dejanja, za katera je bila zagrožena kazen strogega zapora petnajstih let ali strožja kazen, ko je bilo dovoljeno streljati. Opisano je bilo, kaj je šteti za aktivno in kaj za pasivno upiranje. Plinska sredstva je bilo dovoljeno uporabiti, če so bile dane možnosti za uporabo strelnega orožja ali če je šlo za večje neredne ali nemire.

Sredi avgusta 1970 je začel veljati zvezni pravilnik za opravljanje službe, ki je bil prvič tudi objavljen v zveznem uradnem listu.⁴² Pri uporabi prisilnih sredstev ni šlo za bistvene vsebinske spremembe od tistih, ki so bili določeni v pravilih iz leta 1959. Določeno je bilo, da se plinska sredstva, vodni curki, specialna motorna vozila in konjenica lahko uporabijo za vzpostavitev javnega reda in miru ob večjih neredih. Če bi na javnem shodu ali prireditvi prišlo do nereda, je starešina milice od organizatorja zahteval, da zbiranje prekine in navzoče pozove k razidu; če to ni zaleglo, so miličniki zbiranje razgnali, pri čemer so morali paziti, da so nastale čim manjše škodljive posledice.

Leta 1975 je Slovenija dobila lastni predpis tudi za uporabo prisilnih sredstev.⁴³ Naštetna so bila vsa že do takrat določena prisilna sredstva. Opisano je bilo, kdaj in kako se uporabi sredstvo za prisilno ustavljanje motornih vozil; v milici smo mu popularno rekli jež ali ježevka. Poročilo o uporabi katerega od prisilnih sredstev je miličnik dal v poročilo o opravljeni službi. Če je uporabil strelno orožje ali je zaradi uporabe sile nastopila smrt ali je bila sila uporabljena proti večji skupini ljudi, je starešina oblikoval komisijo, ki je raziskala primer in dala mnenje o upravičenosti prisile.

Leta 1981 je republiški sekretar za notranje zadeve izdal novo navodilo te vrste,⁴⁴ ki je bilo po vsebini podobno tistemu iz leta 1975. Navedeno je bilo, da je dovoljeno uporabiti tudi drugo primerno sredstvo za vezanje, če miličnik ni imel lisic, plastične zatege ali vrvice. Službenega psa je bilo dovoljeno uporabiti z nagobčnikom ali brez njega; z nagobčnikom tedaj, ko je bila dovoljena uporaba fizične sile ali gumijevke, brez pa

³⁸ *Zakon o spremembi zakona o notranjih zadevah*, Uradni list RS, št. 4/92, z dne 25. januarja 1992.

³⁹ *Pravila za vršenje službe Narodne milicije*, Beograd: MUP FNRJ, 1949, točke 16, 17, 18 in 29.

⁴⁰ *Pravila za opravljanje službe ljudske milice*, Ljubljana: DSNZ LRS, 1961, zlasti točke 59–63, 107–131 in 194–208.

⁴¹ *Navodilo o uporabi strelnega orožja, gumijevke in drugih prisilnih sredstev*, Uradni list SFRJ, št. 14/67, z dne 29. marca 1967, zlasti točke 1, 5, 9 in 12.

⁴² *Pravilnik o opravljanju zadev službe javne varnosti*, Uradni list SFRJ, št. 34/70, z dne 6. avgusta 1970, zlasti 51.–65. in 94.–97. člen.

⁴³ *Navodilo o uporabi prisilnih sredstev*, Uradni list SRS, št. 8/75, z dne 4. aprila 1975, zlasti točki 15 in 19.

⁴⁴ *Navodilo o uporabi prisilnih sredstev*, Uradni list SRS, št. 25/81, z dne 24. avgusta 1981, zlasti točka 18.

tedaj, ko je bila dovoljena uporaba strelnega orožja. O vsaki uporabi fizične sile je bilo treba poročati v poročilu o opravljeni službi; kadar je bila posledica sile telesna poškodba, je bila množično uporabljena, uperjena zoper tujca ali zoper vojaško osebo, pa je bilo treba sestaviti posebno poročilo. Komisija za ocenitev upravičenosti uporabe prisilnih sredstev je štela tri člane. Tu je bilo navodilo nekoliko nejasno, saj ni določalo, kako poročati v tretjih primerih uporabe prisile.

Prvi dan maja 1983 je začel veljati slovenski pravilnik o opravljanju službe,⁴⁵ ki je imel oznako interno. Glede prisilnih sredstev je bil zelo kratek, skliceval se je na navedeno navodilo iz leta 1981. Če je na javnem shodu ali prireditvi prišlo do nereda ali večje kršitve javnega reda in miru, je starešina od organizatorja zahteval, naj zbiranje prekine in navzoče pozove k razidu. Če je to ostalo brez učinka, je starešina opozoril zborovalce, naj se razidejo, sicer bodo uporabljena prisilna sredstva. Če je bilo potrebno posredovanje miličniške enote, je to morala opraviti s čim manj škodljivimi posledicami. Na zahtevo javnosti je bil ta pravilnik z nebitvenimi spremembami konec leta 1988 objavljen v slovenskem uradnem listu.⁴⁶

5 Spet obdobje policije (1992–2010)

Zakon o notranjih zadevah je po preimenovanju milice v policijo februarja 1992 doživel še dve spremembi, ki pa se nista nanašali na policijska pooblastila. Ureditev uporabe prisilnih sredstev se je lahko naslonila na že dosežene zakonske in legitimne podlage iz obdobja milice.

A) Poleti 1998 je začel veljati nov zakon,⁴⁷ ki je določil, da je policija organ v sestavi notranjega ministrstva, kar je pomenilo novost. Nekaj prvin tega statusa je bilo danih že v cesarskih in kraljevskih časih, ko je šlo za poveljstvo orožništva, vezano na dve ministrstvu. Obdržale so se možnosti, navedene v 12. členu zakona o notranjih zadevah iz leta 1980 in 1989 glede omejevanja pravic posameznika ali skupine oseb, saj je 18. člen določal:

»Če vlada oceni, da drugače ni mogoče zavarovati javnega reda, lahko naloži ministru, da z odredbo:

– omeji ali prepove gibanje na določenih območjih, določenih krajih ali na javnih mestih;
– prepove nastanitev v določenem kraju ali zapustitev določenega kraja.

Ukrepi iz prejšnjega odstavka smejo veljati, dokler trajajo razlogi, zaradi katerih so bili odrejeni.«

Pri reševanju pritožb posameznikov zoper policista sta bila vključena javnost in policijski sindikat. Našteta so bila vsa pooblastila policistov in vsako je bilo okvirno obdelano.

Našteta so bila ta prisilna sredstva: sredstva za vklepanje in vezanje, plinski razpršilnik, fizična sila, palica, plinska in druga sredstva za pasivizacijo, vodni curek, konjenica, posebna motorna vozila, službeni pes, sredstva za prisilno ustavljanje motornih vozil in strelno orožje. Glede okoliščin za njihovo uporabo ni bilo bistvenih načelnih novosti, razen pri strelnem orožju. Za uporabo strelnega orožja je bila še večja omejitev, saj je ob preprečitvi bega morala biti oseba zalotena pri kaznivem dejanju z zagroženo kaznijo nad osem let zopora, prav tako za preprečitev bega osebi, ki ji je vzeta prostost ali je izdan nalog za odvzem prostosti, v katerem je moralo biti navedeno, da je zoper to osebo dovoljena uporaba strelnega orožja. Do danes je bil ta zakon osemkrat spremenjen ali dopolnjen, vendar se to ni nanašalo na uporabo prisilnih sredstev, temveč dvakrat na reševanje pritožb državljanov zoper policiste in enkrat na status policije kot organa v sestavi ministrstva.

B) Policija je sprva uporabljala navodilo o uporabi prisilnih sredstev iz leta 1981 in leta 1994 ga je notranji minister deloma dopolnil.⁴⁸ Pri uporabi strelnega orožja so bila naštetá kazniva dejanja, za katera je bila zagrožena kazen zopora 15 ali 20 let, ko so nastopili pogoji za uporabo tega orožja. Odpravljena je bila pomanjkljivost navodila iz leta 1981: o vsaki uporabi prisile je bilo treba napisati samostojno poročilo, razen za fizično silo ter sredstev za vklepanje in vezanje, kar je bilo mogoče vključiti v poročilo o opravljenem delu; posebno poročilo o uporabi fizične sile ali sredstev za vklepanje pa je bilo potrebno, če je bila posledica uporabe telesna poškodba, je šlo za množično uporabo ali zoper tujca in vojaško osebo. Spomladi 1998 so začela veljati zadnja dopolnila navodila iz leta 1981,⁴⁹ in sicer le glede uporabe sredstva za prisilno ustavljanje motornih vozil: to so bodičasti trakovi in druga sredstva, ki voznika prisilijo k ustavitvi vozila.

⁴⁵ *Pravilnik za izvajanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije*, Ljubljana: RSNZ SRS, februar 1983, zlasti 141., 285., 286. in 290. člen.

⁴⁶ *Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije*, Uradni list SRS, št. 44/88, z dne 23. decembra 1988.

⁴⁷ *Zakon o policiji*, Uradni list RS, št. 49/98, z dne 3. julija 1998, zlasti 1., 18., 28., 33. člen.

⁴⁸ *Navodilo o spremembah in dopolnitvah navodila o uporabi prisilnih sredstev*, Uradni list RS, št. 79/94, z dne 21. decembra 1994, zlasti točka 2 in 4.

⁴⁹ *Navodilo o spremembah in dopolnitvah navodila o uporabi prisilnih sredstev*, Uradni list RS, št. 22/98, z dne 20. marca 1998.

Zakon o policiji ni več predvidel izdaje navodila o uporabi prisilnih sredstev, ampak pravilnik o uporabi vseh policijskih pooblastil iz tega zakona. Tako je notranji minister sredi leta 2000 izdal tak pravilnik,⁵⁰ ki je urejal tudi prisilna sredstva. Ta sredstva je bilo dovoljeno uporabiti tedaj, če se ni dalo drugače obvladati upiranja osebe, vzpostaviti javnega reda, ki je huje ali množično kršen, ali odvrniti napada. Opredeljena sta bila upiranje, aktivno in pasivno, ter napad. Policist je moral praviloma prej opozoriti osebo, da bo uporabil silo. Namesto strelnega orožja je policist pod istimi pogoji lahko uporabil orožje s tetivo. O vsaki uporabi teh sredstev je bilo treba poročati v poročilu o opravljeni službi ali v uradnem zaznamku. Če je bila posledica prisile huda ali posebno huda telesna poškodba ali smrt ter če je bila uporabljena proti več kot trem osebam hkrati, je moral generalni direktor policije ali direktor policijske uprave imenovati tričlansko komisijo za ugotovitev upravičenosti te uporabe.

Spomladi 2006 je izšel nov pravilnik te vrste,⁵¹ ki je pravič izrecno omenil načelo sorazmernosti uporabe prisilnih sredstev, čeprav je bilo to poznano že davno prej, a ne pod tem imenom. To je pomenilo, da je policist upošteval način, sredstvo in moč upiranja ali napada osebe. Prisilna sredstva je bilo dopustno uporabiti, dokler namen uporabe ni bil dosežen ali dokler se ni izkazalo, da namena ne bo mogoče doseči. Poškodovanemu je bilo treba zagotoviti prvo ali zdravniško pomoč. Med sredstva za prisilno ustavljanje prevoznih sredstev so bili poleg bodičastih trakov uvrščeni še vozila, zaščitne ograje, lesene, betonske ali kovinske ovire ter razsuti material. O uporabi prisilnega sredstva je moral policist izdelati uradni zaznamek. Če je bila posledica prisile huda ali posebno huda telesna poškodba ali smrt, se policistu zagotovi psihosocialna pomoč. Okoliščine za oblikovanje tričlanske komisije so se spremenile, tako da se je za skupino štel pet oseb ali več; če je bila posledica prisile smrt, je tako komisijo oblikoval generalni direktor ali oseba, ki ga je nadomeščala.

Poleti 2008 je bil omenjeni pravilnik spremenjen.⁵² Psihosocialno pomoč je bilo obvezno zagotoviti policistu, če je bila posledica uporabe prisilnih sredstev smrt; na željo samega policista pa je do tega prišlo lahko tudi, če je bila posledica sile huda ali posebno huda telesna poškodba kakšne osebe. Za uporabo fizične sile so se šteli tudi strokovni pritiski, posamična ali skupinska uporaba telesne sile za potiskanje, odiranje ali prenašanje oseb ter potiskanje, odiranje

ali razdvajanje množice. Pri tem so policisti lahko uporabljali tudi intervencijski ščit. To je bilo povezano z varnostnim dogajanjem pri nas, ko je policija s tako imenovanimi zbornimi postopki pogosteje vzdrževala javni red in mir pri zbiranjih občanov. Natančneje so bile opredeljene vsebine napada na varovano osebo ter na policista. Če tisti, ki je odredil tričlansko komisijo za oceno upravičenosti uporabe prisile, z njo ni soglašal, je od nje smel zahtevati dodatno raziskavo okoliščin dogodka ali je imenoval novo komisijo.

6 Sklep

Ob koncu tega sestavka je mogoče navesti nekaj (skupnih) točk glede uporabe sile iz 160-letnega delovanja varnostnih sil pri nas.

Najprej je treba omeniti nekaj temeljnih določil, na katerih je slonela uporaba prisilnih sredstev, zato jih bom označil kot načela uporabe sile. Razvijala so se približno po takem časovnem vrstnem redu, kot jih bom naštel.

a) Že prvi predpisi o delovanju orožništva oziroma državne policijske straže so vsebovali tisto, čemur danes rečemo *načelo sorazmernosti*, saj je bilo treba prisilo izvajati odvisno od načina oviranja uradnega poslovanja ali napada na moža postave. Danes bi ga nekateri radi prikazali, kot da je to načelo šele našega datuma.⁵³

b) Vsi tovrstni predpisi so vsebovali tudi to, čemur radi rečemo *načelo postopnosti* pri izvajanju prisilnih ukrepov, saj je bilo vedno določeno, da je treba uporabiti hujše sredstvo prisile šele, ko milejše ni rodilo uspeha.

c) *Načelo poročanja* je pomenilo, da je bilo treba o teh ukrepih poročati, praviloma pisno, in to posebej ali v skupnem poročilu o opravljeni službi.

č) Celotno obdobje 160 let naših varnostnih sil je veljalo *načelo starešinskega ocenjevanja zakonitosti in legitimnosti* izvajanja prisile. Danes se je starešinam pridružila še javnost, katere predstavniki sodelujejo pri tem ocenjevanju.

d) Od začetka je bilo zapisano *načelo dajanja prve pomoči* osebi, ki je bila ranjena zaradi uporabe prisilnih sredstev, veljalo pa je tudi, če ni bilo izrecno zapisano.

e) Splošno je veljalo *načelo pravne pomoči* možu postave, če je prisilo uporabil skladno s predpisi, torej zakonito in legitimno, upravičeno.

⁵⁰ *Pravilnik o policijskih pooblastilih*, Uradni list RS, št. 51/00, z dne 9. junija 2000, zlasti 108.–141. člen.

⁵¹ *Pravilnik o policijskih pooblastilih*, Uradni list RS, št. 40/06, z dne 14. aprila 2006, zlasti 70.–105. člen.

⁵² *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o policijskih pooblastilih*, Uradni list RS, št. 56/08, z dne 6. junija 2008, zlasti 12. in 20. člen.

⁵³ Toni Perić: Kdo nam tepe policiste, *Nedeljski dnevnik*, 6. decembra 2009, str. 4 in 8.

⁵⁴ Ciril Brajer: Preden tehtamo zasluge, obrnimo žepe, *Nedeljski dnevnik*, 13. decembra 2009, str. 4.

f) Ves čas je bilo zapisano *načelo odgovornosti za nezakonito* oziroma nelegitimno uporabo sile, in sicer disciplinske in kazenske.

g) Vse bolj sta se poudarjali potreba in dolžnost, da je treba pred uporabo sile nad osebo ali skupino uveljavljati *načelo opozorila na posledice*, če se ne bodo pokoravali zakonitim ukrepom ali ukazom mož postave. To je še posebej pomembno pred posredovanjem s silo zoper množico. V vseh demokratičnih državah, tudi pri nas, je za te primere izdelana taktika varnostnih sil, ki vsebuje tudi taka opozorila.

h) Najnovejšega datuma pa je *načelo dajanja psihosocialne pomoči* našemu policistu, če je z uporabo prisilnih sredstev prišlo do poškodb ali smrti osebe, zoper katero je bila uporabljena sila. Ponujajo jo ali policijski strokovnjaki psihološke stroke ali zdravniki ustrezne usmeritve. To je zelo pomembno in bo v prihodnje še bolj očitno, saj se varnost mož postave najbrž ne bo izboljševala.

Omeniti je treba še nekaj o prisili. Število prisilnih sredstev se je povečevalo in glavno vlogo so dobivala tista, ki so bila milejša od prvotnega orožja. To je bilo povezano ne le s tehničnimi dosežki (plinska sredstva, posebna motorna vozila, sredstvo za prisilno ustavljanje motornih vozil itd.), temveč tudi s krepitvijo zahtev po spoštovanju človekovih pravic ter svoboščin z vse pogostejšimi javnimi protesti in kočljivostjo uporabe orožja zoper protestnike itd.

Danes ima javnost vse večji pomen pri delovanju policije, zlasti tistem s prisilno vsebino, in to ne le domača, ampak tudi mednarodna. Vse bolj zapolnjuje prostor v trikotniku, ki ga oblikujejo oblast, varnostna sila in protestniki. Vsaka od teh treh stranic trikotnika mora upoštevati njegovo površino, sredino, torej javnost.

Dogajanje, povezano s pooblastili varnostnih sil, zlasti glede uporabe prisile, ni bilo enakomerno in s stalnim omejevanjem prisile, pač pa so bili tudi nasprotni ukrepi. Slednji so pomenili zastoj v načelu legitimnosti delovanja mož postave oziroma delni odmik od tega načela. To je veljalo zlasti ob nastanku obsednega stanja v državi in to vsebuje danes tudi navedeni 18. člen našega zakona o policiji, po letu 1973 določba o pridržanju do treh dni zaradi varovanja določenih oseb, po letu 1980 pa 12. člen zakona o notranjih zadevah, ki sem jih zaradi tega dobesedno navedel v tem sestavku. Tu gre v prvi vrsti za zaščito oblasti, režima, zaradi česar so lahko prikrajšane človekove pravice.

Ni dovolj, da poznamo vsebino in obliko prisilnih ukrepov, ampak je morda še pomembnejše, ali to pripadniki varnostnih sil v praksi spoštujejo. Za uniformirani del teh sil je manj možnosti za zlorabe, ker so stalno pod očesom javnosti. Poleg tega je možnost pritožbe ena od varovalk zoper zlorabe

oblasti. Leta 1966 je bilo v Sloveniji rešenih 199 pritožb zoper miličnike in pristojni so ocenili, da je bilo 46 (23,10 %) upravičenih. Leta 2000 je bilo 1552 takih ugovorov, od teh so 201 (14,9 %) ocenili za upravičenega. Pozneje se je način tega reševanja spremenil in so podatki težko primerljivi. To spoštovanje določb o pravnosti in pravičnosti uporabe prisile je odvisno od več dejavnikov, od osebnosti moža postave prek narave vsakokratne oblasti do izobraževanja za ta poklic, nadaljnjeja usposabljanja in izpopolnjevanja.

Danes sta enako pomembni zakonitost in legitimnost prisilnih ukrepov do posameznika in množice. Zdi se, da se pozornost še bolj nagiba na stran množice, kar je najverjetneje zaradi vse pogostejših javnih zbiranj. V tujini imajo za te namene vrst državne policije ali orožništva, ki je skoraj izključno namenjena posredovanju zoper množico. V Franciji so to mobilno orožništvo (GM) in republikanske varnostne čete (CRS), v Nemčiji pa pripravnostna policija (BSP). Drugod je to naloga v ta namen sklicane enote s postaj varnostnih sil, ki se po končani nalogi spet vrnejo na postaje. To slednje velja tudi pri nas in tako vlogo ima Posebna policijska enota. Naša milica se je konec šestdesetih let prejšnjega stoletja namreč začela resneje pripravljati na posredovanje zoper množico, ki povzroča nered ali hujše kršitve javnega reda in miru. Postopoma se je izgrajevala taktika za tako posredovanje, ki je pomenila prelom z vojaško taktiko, veljavno v cesarskih in kraljevih časih naše varnostne zgodovine ter prva leta po vzpostavitvi milice. V te naloge je bila po ustreznem usposabljanju vključena tudi rezervna milica. Glavno breme te vrste nalog je imela slovenska Posebna enota milice, kar velja tudi za ukrepe slovenskih oblasti ob 1. decembru 1989. Tedanji republiški sekretar je dvajset let pozneje ravnanje milice ocenil takole: »*Dokazali smo, da nismo usposobljeni le za zagotavljanje varnosti posameznih državljanov, ampak tudi Slovenije, če so ogroženi njeni interesi.*«⁵⁴ Posebno enoto milice je pozneje zamenjala Posebna policijska enota in ta danes vključuje le poklicne možne postave in ne več tudi rezervnih oziroma pomožnih policistov. Prej ali slej pa bo bržkone nastala potreba po poklicni enoti le za take namene.

Lawfulness and the legality of the use of means of coercion by the state security forces in Slovenia (1850-2010)

Pavle Čelik, M.A. in Sociology, Retired Commander of the Slovene Police

Provisions governing the use of means of coercion by the Slovene security forces from their beginning in 1850 until today have been an expression of achieved development of the state which comprised the territory of the present Republic of Slovenia. The authority for these forces to use means of compulsion have in general been set out by laws, while their more detailed enforcement was left to regulations governing the execution of security tasks. It was a matter of balance between what was legal and what was right, i.e., what was allowed and how to enforce what was allowed. The number of permitted means of coercion has increased with time and increasing importance has been attributed to instruments that represented less immediate danger to the life and health of persons against whom they were directed.

In conjunction with the use of coercion, principles governing the use of means of coercion have also been developed, such as the principle of reporting the use of force, the principle of assessment of the justified use of force, the principle of proportionality, the principle of gradual response, the principle of providing help to wounded or injured persons, the principle of providing psycho-social assistance to police officers etc. A question that has gained increasing importance in recent decades is when and how to react against a crowd violating public order and peace or posing a threat to persons and property. In such cases, police officers have at their disposal the internal tactical materials, which, in addition to laws and regulations, provide a third kind of guideline to be used by police officers.

Key words: security forces, instruments of coercion, restrictions in use of force, development of principles of use of force

UDC: 351.741 (497.4)